

INSON FAOLIYATIDA ONG VA RUXIYAT

Absalomov Samandar Safar o'g'li

TDTr.U talabasi.

Ilmiy raxbar. Salimov Baxriddin Lutfullayevich

Annotatsiya. *Xulq atvorning murakkabroq va xususiy shakli bo'lgan maqsadga qaratilgan harakat konkret vaziyatda har gal yangidan shakllanadi. Bir harakatning oxiri, ikkinchi harakatning boshi bo'lganida maqsadga qaratilgan harakat organizm hayot faoliyatida shartli va shartsiz reflekslar, ularni sistemalari instinkt dinamik stereotip dan kam ahamiyatga ega emas. Oliy nerv faoliyati haqidagi ta'limotni ishlab chiqqan buyuk rus fiziologi I. P. Pavlov buni yaxshi tushunib xulq atvorning uyg'unligini shartli va shartsiz reflekslarga taqab qo'ymasligi, xarakterlidir.*

Kalit so'zlar: *refleks, ong, psixika, sezgi, in'ikos, materiya, nerv faoliyati.*

Abstract. *Goal-directed action, which is a more complex and specific form of behavior, is formed anew every time in a specific situation. When the end of one action is the beginning of another, goal-directed action is no less important in the vital activity of the organism than conditioned and unconditioned reflexes, their systems, and the instinctive dynamic stereotype. It is characteristic that the great Russian physiologist I. P. Pavlov, who developed the doctrine of higher nervous activity, understood this well and did not attribute the harmony of behavior to conditioned and unconditioned reflexes.*

Keywords: *reflex, consciousness, psyche, intuition, perception, matter, nervous activity.*

Shunday qilib hayvonlarning xatti- harakatlari shartli va shartsiz reflekslar, instinktlar, maqsadga qaratilgan harakatlar, uzluksiz va uzluksizlikning birligidan iborat murakkab yaxlit sistemadir. Bu elementlar bir-biriga faqat muvofiqlashgan bo'lmasdan, ma'lum darajada bir- biriga bog'liq hamdir. Bu bir- biriga bog'liqlik faqat maqsadga qaratilgan xatti- harakatlarni hayvonning butun turi va individual tajribasi tufayli amalga oshmasdan, balki biologik maqsadga erishgan organizmning hamma hayot faoliyatini amalga oshiruvchi jarayonlarga ham bo'ysunadi: quvlash, havf tug'ilgan vaqtda hayvonda his- tuyg'u, psixikaning ta'sirida qon bosim va qonning quyilishi, undagi qand moddasining ortishi va boshqarishni ko'rish mumkin. Bu hayvonga qisqa vaqt ichida organizmning hamma vositalarini safarbar qilish imkoniyatini beradi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Maqsadga qaratilgan xulq atvor xarakatning strukturasi umumiy holda fiziologlarning ishlarida ishlab chiqilgan N. K. Anoxin, K. N. Sudakov va b.. Agar alohida refleks in'ikosining ayrim holatidagi orasi ochiq yoy bo'lsa maqsadga qaratilgan xulq- atvor spiralning o'ramini ifoda etadi; uning boshlanishi konkret vaziyatda organizm faoliyati natijasini oldindan payqovchi biologik maqsadning shakllanishi bo'lib, oxiri esa bu maqsadga erishish, planning moddiy voqelikka aylanishidir. Biologik maqsad bizga voqelikni ilgarilanma in'ikosini namoyon qiluvchi yorqin misol bo'lib... o'tmish butun tur va individual tajriba, hozirgi orqali , konkret vaziyat va organizm talabining aks etishi kelgusi bilan bog'lanadi.

Biologik maqsad nomoddiy, chunki u endi amalga oshishi kerak bo'lgan narsaning rejasidir. Bu yerda biz in'ikosning psixik shakllari vujudga kelishi ob'ektiv logikasining eng yuqori nuqtasiga keldik: tez o'zgarib turuvchi konkret vaziyatda ideal maqsad shakllanmasdan turib miya o'z o'zini boshqaruvchilik rolini o'ynay olmaydi, ideal, ruhiy maqsad esa yashayotgan muhitdagi ob'ektning ideal obrazi asosida vujudga keladi.

Endi yana "informatsiya" tushunchasi ustida to'xtalib o'tamiz. Rivojlanib borayotgan ilmiy texnika revolyusiyasi sharoitida ilm bilimning kibernetikalashib borishi tufayli "informatsiya" tushunchasi muhim darajada kengaydi. Hajm jihatidan u hatto ong aniqrog'i bilan tushunchasidan ham kengaydi. Chunki informatsion jarayonlarlar faqat inson miyasi, jamiyatning hamma tashkiliy struktura darajalaridagina bo'lmasdan, turli kibernetik qurilmalar, shuningdek hamma tirik organizmlarda ham bo'ladi

Ongda bizning ongimizga bog'liq bo'lmagan holda mavjud bo'lgan o'z tabiati jihatidan ob'ektiv moddiy texnik qurilmalar jonli mavjudotlar va boshqa kibernetik sistemalarning informatsion jarayonlari aks etadi.

Ongni informatsion jarayonlarning oliy turi, in'ikosning oliy shakli deb, informatsiya jarayoni esa maqsadga qaratilgan funksional in'ikos, deb ta'riflash mumkin.

Shunday qilib, moddiy, ma'naviy voqelik ruhiy, ideal in'ikosdir. U umuman va butunlay aks etilayotgan narsa, hodisaga adekvat bo'lib, miya o'z funksiyasi-odamning tabiiy, ijtimoiy muhitdagi tashqi predmetli faoliyatini boshqarishni amalga oshirishga yordam beradi.

In'ikos insonni tashqi olamga faol munosabatini taqazo qiladi. In'ikos va faollik inson faoliyatining chambarchas bog'liq ikki komponenti, insonni tabiat va ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'siridir. Ularni bir- biridan faqat metodik va didaktik jihatdangina fikran ajratish mumkin.

Ongning faolligi faqat ruhiy obraz, uning asosida vujudga kelgan maqsadning aks etilayotgan konkret vaziyatdagi inson xulq atvorini boshqaruvchisi sifatida namoyon bo'lmaydi. Insonlarning faoliyatlarini oliy va bosh boshqaruvi aqldir chunki aql tufayligina jamiyat tarixida erishilgan ijtimoiy ong shakllari axloq normalari, ilmiy tamoyillar va boshqalarga mos tushadigan ijtimoiy maqsadlarni shakllanishi va ularga erishish mumkin bo'ladi. Inson o'z hayotini hammasini mana shu ijtimoiy maqsadlarga bo'ysundiradi. Masalan, talabaning bunday maqsadi kasbni egallashga intilish bo'lib, u o'qish davrida o'zining butun faoliyatini shunga bo'ysundiradi. Bunda voqelikni "ilgarilanma" in'kosi yaqqol namoyon bo'lib, tabiiy va ijtimoiy jarayonlarning rivojlanish yo'nalishini bir necha o'n yillar ilgari ko'ra olish, o'z harakati, sinf va butun jamiyat maqsadiga mos ravishda taxminlash va dasturlashtirishga imkon beradi.

Inson ongining paydo bo'lishi in'ikosining ruhiy shaklini rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Ong inson miyasida aks etgan hodisalarni anglashni qamrab oladi. Anglash – inson ruhiyatini hayvonot olamidan farqlovchi omildir.

Ong, in'ikos faoliyatning alohida shakli sifatida, tarixan individga nisbatan ancha yuqori- jamiyat, ijtimoiy organizm bosqichida vujudga keladi. Hatto hozirgi vaqtda yangi tug'ilgan bola agar o'ziga o'xshaganlar bilan muloqotda bo'lmasa uning fikrlash qobiliyati rivojlanmaydi. Inson ongi hayvon ruhiyatidan farqlanib biologik jihatdan nasldan naslga o'tmaydi. Bolaning nutqi va tafakkurining shakllanish davrida odamlardan cheklab qo'yilsa ong vujudga kelmaydi. Tug'ilganidan keyin hayvonlar orasiga tushib qolgan bolalarda ongning yo'qligi faqat ong xususiyatlaridan birini xarakterlovchi qoidani tasdiqlaydi.

Ongning ontogeneza shakllanishi uchun biologik zaminlarning zaruriy bo'lishiga qaramasdan u mutloq ijtimoiy hodisadir: hozirgi maymunlar, delfinlar va boshqa yuqori hayvonlarda inson ularda qanchalik ongni shakllantirishga harakat qilsalar ham ong, tafakkur vujudga kelmaydi. Chunki hayvon miyasi filogenetik jihatdan tayyorlanmagan bo'ladi.

Shunday ma'noda inson miyasi ijtimoiy munosabatlarning yig'indisidan iborat. Ong – ijtimoiy taraqqiyot va inson mehnat faoliyati sharoitining natijasidir.

Odamning kelib chiqishi qanday sodir bo'lgan degan savolga F. Engels "Maymunning odamga aylanishida mehnatning roli" degan asari orqali materialist sifatida javob bergan. Engelsning antropogenez mehnat nazariyasiga binoan odam hayvon olamidan mehnat tufayli ajralib chiqdi. Shu bilan birga unda tafakkur qilish qobiliyati ham yuksalib bordi.

Mehnatning mohiyati oldindan tayyorlangan qurol va uning ijtimoiy tabiatidan iboratdir. Shuning uchun ham bu faqat insonga xos bo'lgan faoliyatdir. Odamlarning

o'z harakatlari zaruriy sifatda nutqini keltirib chiqargan. Ibtidoiy kishilarning jamoa mehnatlariyoq ayrim taqsimotni vujudga keltira boshladi: bittalari olovni saqlar va hosil qilar, boshqalari ov qilar yoki yemishlik izlar va mevalarni topar, uchinchilari esa ovqatni pishirar edilar. Bunday mehnat taqsimoti jamoa a'zolari o'rtasida yaqin aloqani talab qilar edi.

Odam ongi mehnat va nutq faoliyati ta'sirida shakllanadi. Engels fikricha "Avvalo mehnat, so'ngra u bilan birga aniq nutq ikkita eng muhim sabab bo'ldiki bu sabablar ta'siri ostida maymunning miyasi sekin- sekin odam miyasiga aylandi". Hayvonning psixikasidan odamnikiga o'tish tarixda ancha ko'p vaqtni oldi. Bundan bir necha million yillar ilgari odamsimon maymunlar tik yurishga o'tishdi. Ehtimol ovqatni yetishmasligi va iqlim sharoitining o'zgarishi ularni daraxtdan tushishga, yerda yurish hayot tarziga o'tishga majbur qilgan bo'lsa kerak. Tik yurish ularga "o'z bilim darajalarini kengaytirishga", atrofni o'rab turgan odam predmetlari bilan aktiv faoliyatda bo'lish uchun oldingi oyoqlarini bo'shatish imkoniyatini berdi. Oldin ular o'zlarini yaxshiy hayvonlardan muhofaza qilish va ularga hujum qilish qurollari sifatida tosh, yog'och, yirik hayvonlarning suyaklari va boshqalardan qurol sifatida foydalandilar.

Sekin- asta bu hamma kerakli vositalarning unumliligini oshirish uchun ularga ma'lum maqsadga muvofiq shakl berib, ishlov berishni o'rgana boshladilar. Mana shu (aqli odam)ning kelib chiqishida hal qiluvchi faktor bo'ldi. Mehnat qurolini yasash natijasida odamning xususiyati ijtimoiy bo'lib qoldi.

Muhim mehnat organi sifatida qo'lning takomillashib borishi bilan ong organi sifatida miya ham rivojlanib bordi. Odam o'zining tosh qurollariga ishlov berish bilan o'zining aqliy qobiliyatini charxlab bordi. Miya funksiyasi bilan birga uning strukturasida ham ayniqsa miyaning bevosita maqsadga yo'nalishini ta'minlaydigan, harakatlarni dasturlashtirilgan va fikriy rejalovchi qismi (peshona qismi) takomillashib bordi.

Shunday qilib, mehnat qurolini yasash va biologik holat tizimidan chiquvchi, maqsad qo'yish qobiliyati, tushunchali tafakkur nutqiy aloqa ongni vujudga kelishiga olib keladi; bu esa o'z navbatida kelishib ish qiluvchi ibtidoiy kishilarning jamoasi sharoitida mehnat qurollaridan muvaffaqiyatli foydalanishni ta'minladi. Materialist fikricha ijtimoiy mehnat- butun insoniyat hayotining birinchi asosiy shartidir va u shu darajadagi asosiy shartki, biz ma'lum ma'noda: odamning o'zini ham mehnat vujudga keltiradi, deb aytmog'imiz kerak.

Shuning uchun ham tirik tabiatning filogenetik rivojlanishining butun yo'li va shunga tegishlik yashash sharoitini o'zgarishi tufayli vujudga kelgan odamda ijtimoiy omil belgilovchi rolni o'ynaydi.

REFERENCES:

[1] Salimov, B.L. (2023). Negative consequences of science and technology development. International Conference Law, Economics and Tourism sciences in the modern world. 5(1), p. 5-10.

[2] Salimov. B.L., Abdimurodov, N.Sh., Savriddinov, S.S. (2023). The Development of Automotive and Road Engineering Industries in a Deterministic Relationship. (2023). WEB OF SYNERGY: International Interdisciplinary Research Journal. 2(2), Page 338-341.

